

HJEMLIGHED SOM VELFÆRDSPARADOKS

Om iscenesat autenticitet i døgninstitutioner for anbragte børn

SUSANNE HØJLUND

„Er det dine egne penge, du betaler med?“ spurgte Anja, da jeg rakte hende isen. Hun tøvede et øjeblik, inden hun tog imod den, som om svaret var afgørende for, om hun ville spise den. Jeg bekræftede let undrende og forstod først senere, hvor vigtigt et spørgsmål det var. Jeg stod i en kiosk sammen med Anja, en 10-årig pige fra en mindre døgninstitution, hvor jeg var på feltarbejde for at studere, hvordan ideen om hjem fortolkes i en institution for anbragte børn. Anja var anbragt uden for hjemmet og havde boet nogle år på institutionen. Jeg havde været med hende i skole, og vi var på vej hjem på cykel en varm sommerdag, da jeg foreslog, at vi slog et smut inden om tankstationen for at købe en is. Min trang til is var for mig en pludselig indskydelse, som jeg ikke tænkte nærmere over, før Anja stillede sit spørgsmål – et spørgsmål, der blev hængende i mine ører resten af dagen. For hende handlede situationen ikke blot om at spise en is på en varm sommerdag, men om at teste vores relation. Hun forsøgte at få svar på, om jeg gav hende en is som privatperson eller som offentligt ansat, og dermed indirekte at få viden om, hvilken status hun selv havde i forhold til mig. Hendes skepsis afspejlede, at hun var trænet i at kategorisere sine sociale relationer. Mange af de andre børn i institutionen viste sig at have den samme skarpe iagttagelsesevne, de var dybt optaget af at skelne mellem „de ægte“ og de „uægte“ pædagoger, hvilket i børnenes tolkning betød en skelnen mellem dem, som ville engagere sig som privatpersoner, og dem, som primært betragtede børnene i institutionen som et arbejde. Til trods for at pædagogerne søgte at kompensere for institutionslivets formodede skadelige virkninger ved at etablere en ideologi om *hjemlighed*, var børnene konstant på vagt. De var altid klar til at bedømme en relations beskaffenhed og teste deres omgivelser: Hvem vil mig, og hvem vil mig ikke?

Når jeg har talt med pædagogerne om mine oplevelser med børnene, er disses generelle mistillid til omgivelserne ofte blevet tolket i et psykologisk perspektiv som et resultat af utryk opvækst og dårlige erfaringer med relationer og

tilknytning. I denne artikel vil jeg anlægge et andet syn på børnenes optagethed af „ægte“ relationer. Hvis man inddrager den institutionelle og samfundsmæssige kontekst som fortolkningsramme, er de anbragte børns vagtsomhed i forhold til relationen til den voksne ikke nødvendigvis eller udelukkende udtryk for psykiske sår eller brist. Den kan også ses som udtryk for et dilemma eller paradoks, der afspejler det velfærdssystem, som børnene er placeret i. Når pædagogerne i institutionen iscenesætter en pædagogisk ide om *hjem*, svarer børnene med en længsel efter *rigtige voksne*. Når børnene efterspørger ægte relationer, svarer pædagoger med hjemlighed. I praksis er det det tidstypiske ideal og historisk konstruerede ideal om *det autentiske*, som begge parter bevæger sig omkring. I denne artikel er det hensigten at undersøge, hvordan dette forhold mellem hjemlighed og autenticitet udspiller sig og er blevet til i en dansk døgninstitutionskontekst.

Den første del beskæftiger sig med, hvordan ideer om hjemlighed fortolkes af pædagoger og børn i nutidige danske døgninstitutioner. Dernæst vises det gennem et historisk tilbageblik, hvordan hjemlighedsidealet er nær af vidt forskellige diskurser, og til slut knyttes forestillinger om hjemlighed til det ideal om autenticitet, som siges at være en følge af den moderne samfundsudvikling. Overordnet indskrives projektet sig i den nyere velfærdsantropologi, hvor institutionsanalyse er et vigtigt element (se fx Edgar & Russell 1998). Med et antropologisk blik på institutioner søges viden om, hvordan ideer og værdier skabes, forhandles og vedligeholdes i den institutionelle praksis (se fx Järvinen & Mik-Meyer 2008).

Hjemlighed som pædagogisk ide

Artiklen bygger på et feltarbejde, jeg udførte i 2004 som del af et større projekt (se Kristensen 2006) med henblik på at undersøge, hvad ideen om hjem betyder i danske døgninstitutioner for anbragte børn. Jeg udførte feltarbejdet i de såkaldte miniinstitutioner, der har en særlig ideologi om at være hjemlige. Miniinstitutionerne er kendetegnet ved at være små døgninstitutioner, etableret i huse og lejligheder i beboelseskvarterer. Institutionerne har typisk otte-ni børn boende, og ofte er søskende fra samme familie anbragt sammen. Børnene kan være fra spæde til 18-20 år, og målet er, at de skal bo længe på institutionen, måske hele deres barndom, for at opnå kontinuitet og undgå de mange genplaceringer, som anbragte børn ofte er ude for. Desuden lægges der vægt på god kontakt til forældrene. I mange af institutionerne kommer forældrene jævnligt og deltager i madlavning og spisning. Børnene går hyppigt i den lokale skole og opfordres til at deltage i lokale sports- og fritidsaktiviteter med jævnaldrende børn fra området. I institutionerne arbejder to-tre pædagoger ad gangen i døgn drift, og der er tillige

ansat en husassistent til at forestå rengørings- og madlavningsopgaver. Under feltarbejdet har jeg boet i to af disse institutioner, interviewet børn og pædagoger individuelt og i grupper, læst institutionernes målsætninger og andre dokumenter samt observeret og deltaget i forskellige hverdagsaktiviteter.

Miniinstitutionerne lægger i deres værdigrundlag vægt på „at skabe små, overskuelige, hjemlignende enheder“ (Ydelsesbeskrivelse 2004). Hverdagen skal „helst ligne en almindelig families hverdag så meget som muligt“ (ibid.). „Miniinstitutionerne er små børnehjem i familielignende rammer“ hedder det i Ydelsesbeskrivelsen og „Vi formår på vore afdelinger at opnå en fællesskabsfølelse, der ligger tæt op ad en families“ (ibid.). Miniinstitutionernes pædagogiske ide om hjemlighed handler om mange forskellige sider af hverdagslivet, fra atmosfære, stemning og hygge til indretning, møblering og vedligeholdelse. I institutionernes beskrivelse af betydningen af hjemlighed for anbragte børn kan man således finde beskrivelser af, hvordan hjemlighed skal give børnene såvel stabilitet i livet, som en god rytme, mulighed for en rodfæstet identitet og basis for socialisering til samfundet. På spørgsmålet om, hvad hjemlighed betyder for pædagogerne, svares der ligeledes med henvisning til mange forskellige temaer, fx: tryghed for børnene, ideer om den gode opdragelse, de rigtige normer, mulighed for at skabe „nye rødder“ og chancen for at finde nye veje i livet. Hverdagens praksis i institutionerne er præget af dette idegrundlag, som udmønter sig i en lang række „hjemlige rutiner“: Der bages boller og tændes stearinlys, laves mad og vaskes tøj, børnene går i skole og læser lektier, skændes, ser tv og leger, der arrangeres børnefødselsdage og konfirmationer for børnene, hvert sted har sine juletraditioner, sine ferieture, sine særlige regler for samvær. Den overordnede pædagogiske ide er, at man ved at skabe et sted for børnene, hvor „det normale danske hjem“ fungerer som en ideologisk ramme, kan forebygge børnenes risiko for negativ social arv. Antagelsen er, at med en forudsigelig struktur på hverdagen, som i „en almindelig dansk familie“, vil børnene over tid ændre deres fremtidsmuligheder til det bedre.

Til trods for at børnenes eget hjem er diskvalificeret af det offentlige, stilles selve ideen om *hjem* sjældent til diskussion. *Hjem* fungerer som et positivt nøglesymbol (Gullestad 1989) i den pædagogiske praksis, en rummende, samlende metafor for „det gode liv“. Ved at referere til mange forskellige områder af livet repræsenterer *hjem* et helt symbolsk univers (Berger & Luckman 1992), hvor mange andre ideer automatisk inkluderes, såsom ideen om det ideelle familieliv, den stabile hverdag, den gode skolegang, en fremtid som samfundsborger med uddannelse og arbejde. Som sådan er symbolet *hjem* brugbart netop på grund af dets upræcise natur (Cohen 1985). Man kan høre hjemme, føle sig hjemme, indrette sig hjemligt og være hjemme, og i den pædagogiske diskurs er det er alt

sammen godt, noget, man bør stræbe efter, og en ide, man med selvfølge kan henvise til.

Huset.

Foto: forfatteren.

Ideen om hjem bliver af pædagogerne ofte defineret i modsætning til ideen om institution. I institutionernes målbeskrivelse står der fx: „For at undgå institutionslignende bygninger bor vi i lejlighed, rækkehus og villaer“ (Ydelsesbeskrivelse 2004). I hverdagen forsøger pædagogerne ligeledes løbende at skabe og opretholde ideen om hjem ved at skabe afstand til ideen om *institution*: „Åhh, det er så institutionsagtigt“ er en ofte brugt vending, når pædagogerne skal forklare, hvordan de indretter hverdagen for børnene. Det „institutionsagtige“ bliver set som noget, der står i vejen for hjemligheden, og som derfor skal nedtones eller skjules for børnene. Pædagogerne forklarer, at de mange regulativer fra kommunen, den økonomiske kontrol og de forskellige bureaukratiske procedurer virker modsat hensigten om at være en såkaldt hjemlig institution. I et gruppeinterview fortæller en pædagog, hvordan hun oplever, at ideen om hjem ikke altid er realistisk: „Jeg synes der er for meget involvering i det økonomiske, hvor jeg tænker „hjælp ... nu bliver det altså for institutionsagtigt“, og en anden supplerer: „Man er nødt til at skjule de der realiteter lidt for børnene, altså de der økonomiske ting – det er en voksening.“

Den „rigtige“ hjemlighed opleves som svær at opnå, fordi kontrol, skemaer, regler, nøgler, økonomi, møder, normering, standardisering osv. konstant minder om, at stedet er en institution og ikke et privat hjem. Disse institutionelle kendetegn forsøger pædagogerne aktivt at neddæmpe, og de har en række strategier herfor: „Man låser ikke på samme måde som i traditionelle institutioner, der er ingen hemmeligheder. Overlappet (rapportgivning) foregår i køkkenet, hvor der også er børn til stede“, forklares det i institutionernes målsætning (ibid.). En anden strategi er at være bevidst om sproget: „Medarbejderne arbejder bevidst på, at sproget ikke bliver institutionsagtigt“ står der i virksomhedsplanen, og forskellige udsagn bekræfter denne opfattelse: „Vi holdt engang børnemøder, det er virkelig også et institutionsord, der vil noget“, berettes det, og en anden pædagog udtrykker det således:

Jeg tænker meget over, hvilke ord jeg bruger over for børnene: Jeg er på arbejde, jeg er ikke på vagt. Når jeg tænker vagt, så kommer jeg til at tænke på en politibetjent, der går med et ordentligt nøgleknippe. Jeg har heller ikke et vagtværelse, jeg har et soveværelse. Jeg tager heller ikke på koloni med de her børn, jeg tager på ferie. Koloni – det er noget, man gør på et fritidshjem.

Samtidig med at pædagogerne bruger begrebet *institution* som et modbillede på hjem, er de også enige om, at den hjemlighed, der skal efterstræbes, ikke må være en *privat* udgave af det hjemlige. Som en mandlig pædagog udtrykker det: „De værste pædagoger er dem, der tror, at her skal være ligesom derhjemme.“ Til trods for at institutionens instrumentelle og bureaukratiske sider bliver set som en forhindring for hjemlighed, er det ifølge pædagogernes udsagn også problematisk at bygge arbejdet for meget på private holdninger, erfaringer og præferencer. Der bliver således brugt megen energi på personalemøder og i hverdagen på at diskutere, hvor grænserne mellem det private, det personlige og det professionelle går,¹ og hvordan man undgår at „komme for tæt på børnene“ og „tage arbejdet med hjem“. Og til trods for pædagogernes afstandtagen til begrebet *institution*, så blev jeg flere gange rettet, når jeg kaldte stedet for et børnehjem. Som en af institutionslederne sagde til mig en dag: „Det undrer mig, at du kalder det børnehjem, det er jo længe siden, vi ændrede navn til *døgninstitution*.“ Så selvom ideen om hjem er en af de bærende, må det ikke kunne ses i navnet. „Miniinstitutionerne kan aldrig blive andet end *hjemlignende*“, som jeg blev forklaret af en anden.

Pædagogernes forestillinger om „det normale danske hjem“ som ideal for arbejdet skabes således i et spændingsfelt mellem på den ene side institutionens/statens logik og på den anden side kulturelle og personlige opfattelser af hjem. Denne balance handler også om at kunne håndtere følelsesmæssig nærhed og afstand til børnene. Hjemligheden må nemlig ikke blive så privat, at børn og pædagoger knyttes for tæt sammen. På den anden side skal de institutionelle sider af

hjemligheden skjules, så de ikke står for meget i vejen for børnenes oplevelse af hjemlighedens kvaliteter. Hjemlighed er således et modsætningsfyldt pædagogisk ideal – et positivt symbolsk univers eller en model, som pædagogerne forventes at forme deres praksis i forhold til, men som samtidig giver anledning til en række dilemmaer og paradokser.

Anbragte børns fortolkninger af hjemlighed

Hvor hjem er et tilstræbt – om end ofte modsætningsfyldt – ideal hos pædagogerne, er det i børnenes øjne umiddelbart en decideret misforståelse. Dette kom ofte til udtryk, når jeg fortalte dem om mit projekt: Gang på gang blev jeg irettesat af børnene, som fx da jeg var på besøg i institutionen for at præsentere mit projekt, hvor en pige kommenterede:

‘Det er da ikke et hjem det her!’ Susanne: ‘Hvad er det så?’ ‘Det er et fængsel’, svarede en pige. ‘Hvordan er det et fængsel?’, spurgte jeg. ‘De andre børn skal jo ikke have styrthjelm på, hver gang de skal ud og løbe på løbehjul. De kan bare løbe ud og lege.’

Flere børn undrede sig over mit emne. En eftermiddag ved bordet i alrummet begyndte et par drenge uopfordret at kommentere mit projekt og højlydt undre sig over, hvorfor jeg var i denne institution, når mit emne var hjem. ‘Du skulle da hellere tage ud på et rigtigt børnehjem, det her er en m-i-n-i-i-n-s-t-i-t-u-t-i-o-n,’ forklarede en af dem mig, idet han udtalte ‘miniinstitution’ langsomt og tydeligt.

En dreng i en af de andre institutioner spurgte mig en dag, hvor vi stod i køkkenet og lavede mad sammen:

‘Er det dig, der laver det der med hjem? Du skal altså bare lige vide, at det *ikke* er et hjem det her.’

Jeg replicerede: ‘Nå, men hvad skal der da til, for at det kan *blive* et hjem?’, hvortil han svarede: ‘Nogle andre pædagoger!’

Børnene kan altså ikke umiddelbart se, hvordan begrebet eller ideen om *hjem* fungerer som ramme for deres ophold på institutionen. Hvor pædagogerne er optaget af kontinuerligt at skabe, forhandle om og vedligeholde en prototypisk model af ‘det normale danske hjem’, med hjemlignende regler, rutiner og værdier, men med institutionens arbejdsbaserede relationer, sætter børnene fokus på netop dette fravær af intime relationer. Med udtalelsen om ‘nogle andre pædagoger’ fortæller sidstnævnte dreng mig indirekte, at det for ham er det *relationelle* mere end noget andet, der gør hjemligheden. Det er de mellemmenneskelige forhold,

der er i fokus, når hjemlighed skal defineres af børnene. Adspurgt, hvad hjem er, svarer en 15-årig dreng således i sådanne relationelle termer: „Omsorg, omsorg, omsorg – og tryghed, at være der for mig.“

I mine samtaler og interviews med nogle af de unge med lang tids anbringelse i institutionen om betydningen af hjem var netop relationen til pædagogerne et tilbagevendende og meget dominerende tema. Ifølge dem handler hjemlighed om, at man relaterer sig til hinanden på en måde, som indikerer, at børnene ikke er et objekt for arbejde, men mennesker med betydning for den enkelte pædagog. Som det fortælles af en af drengene:

Jeg har oplevet med en af pædagogerne, at han tænkte mere på, at det var hans arbejde, end at det var vores liv. Han sagde, at jeg ikke måtte være ude efter kl. 22 – for efter den tid fik han ikke så meget i løn.

Andre udsagn understøtter dette ønske om at møde pædagoger, der fremtræder personlige frem for i en officiel rolle:

Pædagogerne skal ikke være over for os på en bestemt måde, fordi de er pædagoger – de skal være noget, de *selv* vil.

Et udsagn, der bifaldes af en anden:

Ja, kropssprog, ansigtsudtryk og det hele – det skal virke, som om de mener det. Det der falske noget ‘du kommer bare, hvis du vil snakke’ – det duer ikke!’

Rollen som pædagog stiller børnene i det hele taget spørgsmålstejn ved:

Hvis en pædagog skal være pædagog på en institution, så skal han ikke være pædagogisk.

Og en anden siger:

Vi kan 1000 gange bedre lide praktikanter, for dem kan man snakke med, de er ikke så pædagogiske.

Børnene på mininstitutionerne skaber tilsyneladende en forestilling om den ideelle pædagog, der bygger på et skel mellem personlig og professionel fremtræden. Til dette billede hører en forventning om, at denne ikke værner om sit eget familieliv i en grad, så det er helt skjult for børnene på institutionen. Som en af pigerne udtrykker det:

Der er ikke noget bedre, end hvis en pædagog tager sine børn med på arbejde. Min kontaktpædagog har sine børn med på arbejde en gang imellem – og så kommer

hun og besøger os, selvom hun ikke er på arbejde. Og så på hendes fødselsdag inviterede hun os hjem til sig selv.

Den pædagog, der ikke er bange for at lade børnene fra institutionen få del i og adgang til sit eget privat- og familieliv, står i høj kurs i de anbragte børns øjne. En, som vil give lidt ud over det, der forventes af den professionelle rolle.

Hjem er for børnene ikke på samme måde som for pædagogerne en lang række elementer eller en kulturel model, som tilsammen skaber en ramme for børnenes opvækst. Hjem skabes i børnenes forståelse primært af mennesker, som vil hinanden og måske vigtigst, som indgår i et indbyrdes udvekslingsforhold. Som en af de unge forklarede mig: „De forventer, at vi fortæller dem alt om os selv, men vi ved ikke noget om dem.“

Når børnene skal fortælle andre om det sted, de er anbragt, henviser de derfor ikke (som pædagogerne) til „det normale danske hjem“, men fremhæver tværtimod begrebet *institution*. Denne betegnelse har ikke samme karakter af skræmmebillede som hos pædagogerne. Forbilledet er „den almindelige danske institution“. Børnene fortalte således, at de foretrak begrebet *institution*, når de skulle forklare, hvor de boede. Modbilledet er *børnehjemmet*. Følgende udsagn kan illustrere dette:

‘Jeg siger ikke børnehjem, når folk spørger, hvor jeg bor. Jeg siger mini-institution.’

‘Det her er et sted, hvor folk de opdrager dig, fordi dine egne forældre ikke kan overskue det. Det her er ikke et børnehjem. Et børnehjem, det er forbundet med mange mennesker. Det her er mere fritidshjemsagtigt.’

‘Jeg siger ikke, at jeg bor på et børnehjem, jeg siger, at jeg bor på en mini-institution.’

Børnene forsøger som pædagogerne at iscenesætte det normale. I denne konstruktion fremhæves institutionen („som et fritidshjem“), og *børnehjemmet* nedtones: „Når jeg snakker med folk, siger jeg miniinstitution – for kommer ordet børnehjem ind, så ...“, fortæller en pige og antyder hermed, hvordan hun er bevidst om børnehjemmets stigmatiserende virkning.

Den pædagogiske ide om hjemlighed har altså ikke umiddelbart samme betydning hos børn og pædagoger. Men heller ikke alt skiller. Mange børn kunne også fortælle, hvordan de opfattede institutionen som deres andet hjem, og i denne forbindelse var det ofte de hyggelige, stemningsfyldte situationer, der blev fremhævet, fx *aftenhyggen*:

Det er fint, at de holder aftenhygge med de små inde foran fjernsynet med deres dyner. Det vil jeg godt tage hatten af for, det synes jeg er stort, at de lige samler dem og spørger: ‘Har du haft en god dag?’ Altså sætter sig lidt ind i dem – altså

viser: Vi vil jer det bedste, vi kan godt lide jer – og sådan lige bruger lidt tid på dem. Og så os store ... når de små er gået i seng, så kommer vi lige for at hente et håndklæde, og så får man sig lige en sludder ...

Institutionslivet kunne for børnene altså også være det, som man i institutionerne kaldte *hjemlig hygge*, især i de situationer, hvor oplevelsen af fællesskab og nærhed var til stede, og hvor de voksne havde tid og nærrede en ægte interesse for børnene. Mange af de unge, jeg interviewede, nævnte aftenhyggen som noget af det, de gerne vil bringe videre til den familie, de drømte om i fremtiden, men i institutionerne blev der også fortalt historier om andre positive oplevelser, hvor fællesskabet var i centrum, som fx på rejser og udflugter.

Dette ideal om noget ægte, dybfølt, varmt og inderligt i fællesskab med andre refererer til en dimension af hjemligheden, som synes at være central for både de anbragte børn og deres pædagoger. Begge parter refererer til en ide om, at der findes en ægte, rigtig livsførelse, hvor harmoni, tryghed og stabilitet er centrale værdier. Pædagogerne søger at iscenesætte dette ideal gennem en kontinuerlig iscenesættelse af hjem som et symbolsk univers, mens børnene ikke er så bevidste om hjem som kulturel kontekst, men har fokus på sociale relationer som udtryk for det gode liv.

Entre.

Foto: forfatteren.

Institutionslogikken synes imidlertid at hindre hjemlighed både som ramme om hverdagslivet og som model for de indbyrdes relationer mellem børn og voksne, samtidig med at hjemlighed fastholdes som en nødvendig konstruktion. Begge parter oplever således en række paradokser i hverdagen, paradokser, som opstår i spændingsfeltet mellem hjem og ikke-hjem. Man kan spørge om pædagogernes iscenesættelse af hjem er et uopnåeligt ideal, som børnene gennemskuer. Eller om begge parter stræber efter det samme, men med forskellige midler. Noget autentisk – et liv som om det var i et „rigtigt“ hjem.

For at forstå de paradokser omkring hjem, som skabes og genskabes i mini-institutionernes hverdagsliv, kan det være nyttigt at udforske forholdet mellem *institution* og *hjem* i et historisk perspektiv. Hvis man følger hjemlighedens historie i de danske døgninstitutioner, bliver det nemlig tydeligt, at det er to begreber, som gennem lang tid har haft et indbyrdes spændingsforhold.

Hjemlighedens historie i dansk socialpædagogik

I den danske døgninstitutionshistorie har *religiøse* fortolkninger af hjem haft en særlig stor betydning. Den tyske præst Johann Hinrich Wichern nævnes ofte som den første, der begrebsætter et ideal om hjemlighed i institutioner i relation til kristne kærlighedsideal (Lützen 1998:350). I 1833 oprettede han Das Rauhe Haus, en institution for hjemløse, forladte og fattige børn ved Hamborg. Hans principper blev brugt som inspiration til opbygning af institutioner for anbragte børn i mange andre lande. For Wichern var den *lille* institution med familielivet som referenceramme en grundlæggende ide. Institutionen (eller som det blev kaldt på den tid, *redningsanstalten*) skulle have familien som ideal, og opdragelsen skulle rette sig mod hele barnet, med en tydelig faderfigur (forstanderen), der havde ansvaret for barnets tugt (Thuen 2001).

Wicherns kristne principper om den lille, familielignende, private institution er stadig gældende i organisationen Das Rauhe Haus, der i dag har over 100 adresser i Hamborg og i øvrigt har eget forlag, uddannelse og forskning (www.rauheshaus.de). Som et kuriosum kan nævnes, at Wichern også er grundlæggeren af adventskransen, og det berettes, at traditionen med lys i mørket opstod, når han på vinteraftener op til jul samlede børnene omkring en krans, hvori der blev stukket et nyt lys hver aften (www.medienwerkstatt-online.de).

Den danske teolog og præst ved Diakonissestiftelsen i København og senere biskop i Odense Harald Stein var en central figur i formidlingen af Wicherns ideer i Danmark. Han brugte en stor del af sin tid på at foredrage om „kærlighedens gerninger“ (Stein 1882) og var medgrundlægger af Missionshuset Bethesda, hvorfra der udgik et stort missionsarbejde, blandt andet gennem de

så kaldte „Bethesdamøder“. Gennem dette indremissionske formidlingsarbejde blev ideerne om Familien og Hjemmet som samfundets bærende institutioner bredt ud til en stor kreds, fx var mange børnehjemsforstandere (som ofte var teologer) inspirerede heraf.

Allerede i 1876 taler Stein således om „det Hjemlige“ som en modsætning til „det Kaserneagtige“ ved institutioner for anbragte børn (op.cit.295):

[Ikke kun staten, men også] „Menigheden føler Familielivets Betydning, også for de forældreløse Børn, hvorfor det Kaserneagtige ved deres anbringelse mere og mere ophører og afløses af det Hjemlige, hvor det enkelte Barn kan komme til sin Ret (Stein 1882:23).

En anden teolog med stor betydning for danske børneforsorg er Ludvig Beck (1866-1948). I en tekst fra 1909 udtrykker han sine visioner for det daværende Flakkebjerg Ungdomshjem således:

Vi har sat os et mål,
og vi kæmper det frem,
lad det blive ad tunge og trælsomme veje.
Vi har vilje af stål,
Vi vil bygge et hjem
Med hygge og mennesketillid i eje.
(Ludvig Beck ca. 1909 Flakkebjerg Ungdomshjem, i Rasmussen 1970:56)

Ludvig Beck betegnede selv sit arbejde som „hjembygningsarbejde“ (op.cit.86). Begrebet *hjem* optrådte ofte i hans taler og artikler, som fx: „Barnets ret er retten til et *hjem*“ og „Ud fra det sunde liv, det sunde *hjem*, de sunde kræfter skal vort arbejde gå“ (op.cit.99), „Det, der skal haves i sigte fra begyndelsen, er udfoldelsen af det *hjemlige*, det praktiske, det personlige“ (KFBU, mine fremhævninger). Det er ikke et hvilket som helst hjem, der er idealbilledet for ham, det er det kristne hjem, der henvises til, et „hjembygningsarbejde“, som han betegner således:

Bliver børn af en eller anden grund fjernet, må vi gå i forældres sted, ikke som herskere, men som deres ydmyge tjenere. Børnenes evner må have lov til at udfolde sig, som Gud nu engang har bestemt det. Får man sin livsgerning, sit virke blandt børn og unge, må drivkraften være kærlighed, kærlighed til arbejdet, kærlighed til Gud (Rasmussen 1970:102).

Et andet sted fremhæver han:

Orden, regelmæssighed, arbejde, god mad, renlighed og meget andet, alt det hører med, uden det vil den bedste og stærkeste vilje gå i stykker i dette arbejde, men grundtonen, den, som skal bære og give velsignelse: glæde og taknemmelighed i børnehjernerne, det kan ikke udtrykkes bedre end ved ordet *solskin* (op.cit.42).

Denne tro på barnet var som nævnt ikke nogen selvfølge i et samfund, hvor synet på børn var langt fra vor tids ideer om „det kompetente barn“ (Jenks 1996). Ludvig Becks „hjembygning“ kan derfor ses som en form for kritik af de institutioner, der mente, at adfærdsvanskelige børn skulle behandles med prygl og hårdt arbejde, men også som en kritik af den daværende stigende psykologisering, der lagde vægt på diagnosticering og behandling i institutionerne frem for hjemlighed. Beck stillede nemlig høje personlige krav til de mennesker, der skulle medvirke til at opbygge hjem for børnene. De ansatte på børnehjemmene skulle efter et kort uddannelsesforløb ifølge ham: „intet andet end at blive hjemme, så vist som vor gerning er at bygge hjem“ (Rasmussen 1970:58). De skulle altså hellige sig livet i institutionen og koncentrere sig om „hjembygningen“, og de skulle have kærlighed og kristendom som drivkraft, ikke videnskab og ønsker om professionalisering.

I Danmark opstår idealet om Det Gode Hjem ikke kun i forhold til religiøse ideer, men også i samspil med den samfundsmæssige udvikling i 1800-tallet, hvor industrialiseringen betød en kraftig befolkningstilvækst i byerne og deraf følgende sociale problemer såsom bolignød, arbejdsløshed, kriminalitet, fattigdom og i forhold til hygiejne og sundhed. Industrialiseringen og vandringeren fra land til by medførte en ændret arbejdsdeling, hjemmet blev kvindernes domæne. I takt med denne udvikling udvikledes ideerne om Hjemmet og Familien som modsætning til de farer og den uorden, som byen – og arbejderklassen – repræsenterede. Dette affødte en lang række filantropiske tiltag, især fra borgerkabets kvinder, der iværksatte „redningsarbejde“ på forskellige fronter over for arbejderklassen og deres nødlidende børn, men også over for „faldne“ kvinder (Lützen 1998). En lang række små og større private institutioner blev oprettet med idealet om det gode borgerlige hjem som det bærende. De såkaldte „hatte-damer“ gjorde et stort frivilligt arbejde for de svage i samfundet og ses som forløbere for vor tids uddannede pædagog (Enoksen 2005).

Også inden for lægevidenskab og psykologi har ideen om hjem været central i forståelsen af barnets behov og udvikling. I første halvdel af det 20. århundrede er teorier om barnets udvikling i hastig vækst, primært med udgangspunkt i den tyske læge og psykiater Sigmund Freuds forfatterskab (Pedersen 1996). En af de læger, der fik – og stadig har – stor betydning både for udviklingspsykologien og for børnehjemsområdet, er den engelske børnelæge John Bowlby, som var meget engageret i spørgsmål om institutionsanbringelse og blev banebrydende med bogen *Børn uden hjem* i 1953. Heri påviser han betydningen af, at børn under hospitalsindlæggelse eller institutionsanbringelse bevarer kontakten til forældrene, især moderen. Børn uden hjem skal tilbydes hjemmeoplevelser som erstatning for den manglende tilknytning til primære omsorgspersoner. Han beskriver sine erkendelser om anbragte børn således:

Hvad de [anbragte børn] derfor behøvede, var ikke så meget erstatning for deres eget hjem som *primære hjemmeoplevelser* af tilfredsstillende art. Ved primære hjemmeoplevelser forstås omgivelser, der er indrettet på at møde det lille barns behov; uden dette lægges der intet fundament for psykisk sundhed (Bowlby 1953: 167).

De *primære hjemmeoplevelser* skal kompensere for barnets tabte hjem, men kan ikke erstatte dem. Bowlby skriver herom: „Det er en meget udbredt fejltagelse at tro, at man ved at fjerne et barn fra dets hjem vil få det til at glemme det forrige hjem og begynde på en frisk“ (op.cit.128).

Bowlby talte derfor også om vigtigheden af at bevare tilknytningen til forældrene (op.cit.139-40) på børnehjemmene, tanker, som var ganske nye og provokerende på hans tid. Med disse teorier kom der efterhånden fokus på børnenes tilknytning til forældrene, et fokus, som litteraturen ikke vidner om, var der før. Også Bowlby anbefalede altså børnehjem som små, familielignende enheder. Her er det ikke kristendommen, der er den eksplicite motivation, men en ide, som er begrundet i videnskabelige undersøgelser om betydningen af modersavn. Den lille institution, som anbefales i hans bog *Børn uden hjem*, er en institution, der formår at give børnene hjemmeoplevelser, der minder om et hjem med en mor og en far.

Den pædiatriske og børnepsykologiske vidensproduktion om vigtigheden af hjem blev understøttet af en anden gren af lægevidenskabelig viden, nemlig den socialhygiejniske. Skolelægeinstitutionen udviklede sig kraftigt i midten af 1900-tallet og var indblandet i spørgsmål fra børns skolemøbler til deres psykiske sundhed (Siegumfeldt 1992). Hjemmet blev sideløbende udråbt som udgangspunktet for det hygiejniske projekt, hvor husmoderen blev ansvarlig for alt fra bekæmpelse af bakterier til familiens mentalhygiejne, kost, sundhed og orden. Det borgerlige hjems ideal om ro, renlighed og regelmæssighed kulminerede med 50'ernes hjemmegående husmor som idealtypen for, hvordan et rigtigt hjem skal forvaltes (Kristensen 2006; Schmidt 2004).

I den sidste halvdel af 1900-tallet har mange andre ideer end hjemlighed præget pædagogikken på døgninstitutionsområdet, og en del pædagoger vil hævde, at hjemlighed ikke harmonerer med moderne ideer om pædagogprofessionens formål i samfundet. I dag skal pædagoger ikke, som Ludvig Beck udtrykte det, holde sig til „hjembygning“, men skal kunne argumentere for, dokumentere, beskrive og analysere deres praksis, gerne udtrykt i videnskabelige termer og på baggrund af evidensbaseret viden. Døgninstitutioner er ikke længere „kun børnehjem“, men behandlingsinstitutioner, hvor særlige pædagogiske tiltag og specialprogrammer skal bidrage til at få anbragte børn på rette spor. Den generelle tendens til kontraktliggørelse, individualisering, diagnosticering, special-

isering, empowerment og anvendelse af amerikanske programmer som fx MST (multisystemisk terapi) og „Trin for Trin“ – dominerer og sætter hjemlighed i baggrunden som ideologisk ledetråd. Men i mininstitutionerne sætter man en ære i ikke at fokusere på behandling for i stedet at lægge vægt på hjemlighed og hverdagsliv som den bærende pædagogiske ide. Når det gøres, refererer pædagogerne i mininstitutionerne mere eller mindre bevidst til forskellige elementer af hjemlighedens idehistorie, fra hjemligheden som mulighed for at redde børnene „hjem til Gud“, som modsætning til livet på gaden og bylivets uorden, som værn mod anstaltens umenneskelige børnesyn til hjemlighed som middel til psykologisk sundhed. Hjemlighedens mangfoldige idehistorie har bidraget til, at *hjem* næsten kan være svaret på alting. Den hjemlignende institution skal give børn rødder, identitet og kontinuitet og samtidig give gode normer og sikre dem en fremtid med bedre muligheder end deres forældres.

Køkken.

Foto: forfatteren.

Men selvom de mange forskellige diskurser om hjemlighed har bidraget til at forme *hjem* som et meget rummeligt og flertydigt symbol, så viser historien også tendenser

til en overordnet udvikling af hjembegrebets betydning: Hjemlighed skal tilbydes børnene mere af psykologiske årsager end af religiøse. Hvor det for 100 år siden var *hjem til Gud*, der var målet for det pædagogiske arbejde, er det i dag snarere det at kunne finde *hjem til sig selv*, der er målet. Hjemlighed i socialpædagogisk kontekst ser ud til at have undergået den forandring, som børnehjemsforstander Ludvig Beck var imod for 100 år siden. Det er i højere grad blevet et pædagogisk redskab frem for et ideal, som vokser ud af et religiøst engagement.²

Denne forrykning af betydningen af hjem kan hænge sammen med modernitetens fremkomst, ikke kun på døgninstitutionsområdet, men i vestlige samfund generelt. De paradokser, som børn og voksne erfarer omkring hjemlighed i døgninstitutionerne, kan muligvis forstås i lyset af denne samfundsudvikling. Idealet om det gode hjem er nemlig tæt knyttet til idealer om autenticitet som et moderne mål for det gode liv (Ferrara 2002; Seamon 1979).

Autenticitet og hjemlighedens iscenesættelse

Forestillingen om *det autentiske* er overordnet ideen om det ægte, nære, vitale og sammenhængende liv, som kan opnås for individer, der formår at realisere sig selv. Denne forestilling om den unikke identitet fremhæves ofte som en vestlig konstruktion, der er tæt knyttet til ideer om det moderne, fragmenterede selv (Taylor 1991; Handler 1986; Ferrara 2002; Lindholm 2008). I det moderne samfund skabes individet ikke med henvisning til en større sammenhæng, en autoritet, en gud eller et samfund, men ethvert individ har ansvaret for sin egen selvrealisering. Det moderne menneskes afkobling fra det religiøse har medført en autenticitetskultur, hvor det autentiske er blevet en grundlæggende værdi for selvudvikling (Taylor 1991; Lindholm 2008). Det betragtes som en selvfølge, at man bør stræbe efter at „finde sig selv“ eller at skabe sit eget liv. Idealet om autenticitet som mål for personlighedens udvikling har bredt sig til store dele af den vestlige kultur og medført et hidtil uset fokus på *det ægte*: Kunst skal være originalt (udført af kunstneren selv), musik skal spilles i komponistens ånd, maden i restauranten skal have en oprindelig etnisk smag, museet skal fremstille livet som det virkelig var, turisten skal have en unik oplevelse, og den unge skal udfordre sine grænser i ekstremsport og i andre præstationer, hvor det gælder om at være til stede i nuet og mærke det ægte selv, der ikke er forstyrret af sociale roller. Autenticitetsidealet kan have forskellige former. Den *emotionelle autenticitet* handler om at mærke og udtrykke de virkelige, rene og dybe følelser, mens den *historiske autenticitet* handler om at udstille eller performe på måder, som er tættest muligt på en forestillet historisk sandhed (Lindholm 2008).

Ofte beklages det moderne frisatte individs stræben efter det autentiske selv som et negativt produkt af moderniteten. Men det virkelige, oprindelige, ægte og

dybe er ikke blot et anliggende for individet, det handler også om kollektivet. Som Lindholm udtrykker det: „Autenticitet samler mennesker i kollektiver, som føles virkelige, essentielle og vitale, og som bibringer deltagerne mening, enhed og en uovertruffen følelse af tilhørsforhold“ (Lindholm 2008:1, min oversættelse)

Filosoffen James Taylor foreslår i tråd hermed, at vi anerkender autenticitet som en social værdi, der følger med det moderne, og som også kan ses som et positivt modspil til den instrumentalisering, som moderniteten kan medføre. Det autentiske er derfor ikke nødvendigvis et spørgsmål om fritsvævende individer. Det må forstås i forhold til et moralsk rum, hvor andre individer bidrager til at skabe og genskabe værdier og idealer. Identitet skabes gennem anerkendelse, gennem socialt samvær (Taylor 1991). Taylor foreslår at forstå dette sociale rum som det moderne samfund med dets institutioner, rationalitet, og instrumentelle fornuft. Dyrkelsen af det autentiske kan således også ses som et forsøg på at modvirke den instrumentelle tankegangs skadelige virkninger. Dette er ikke et spørgsmål om enten/eller – modernitet/autenticitet, men en kontinuerlig kamp, som til stadighed må føres i et moderne samfund (ibid.).

Den hjemlige døgninstitution kan således ses som en moderne konstruktion, hvor autenticitet er i højsædet, både den kollektive og den individuelle. Ideen om det hjemlige, det „rigtige“ gode liv og længslen efter ægte relationer er derfor ikke en selvfølge, men et tidstypisk ideal indlejret i en større kulturel kontekst. Når det overhovedet er muligt for anbragte børn i dag at udtrykke sig om en længsel efter nærhed med et „ægte“ menneske eller for pædagogerne ubesværet at organisere pædagogikken i forhold til en ide om hjemlighed som et gode, bygger det på en lang historie om hjemlighed som del af en modernitetshistorie, der har sin helt egen udgave i dansk socialpædagogik. En historie, som har gjort det muligt at arbejde med forskellige definitioner af hjemlighed, som om de var ens.

En konsekvens af denne historie er, at hjemlighed og institutionalisering følges ad. Den danske velfærdsstats institutioner kan ikke forstås uden idealet om hjem som bagvedliggende med- og modspiller. Det autentiske er både en følge af og en modsætning til institutionernes rationelle logik, og hjemlighed vil derfor altid være et paradoksalt ideal. Og derfor må man være på vagt, når man får tilbudt en is af en voksen i institutionen. Ikke fordi man er skadet i sin udvikling eller tilknytningsforstyrret, men fordi der reelt er tale om en situation, som rummer modsætningsfyldte idealer.

Noter

1. Diskussionen om „privat, personlig og professionel“ er kendt i den almene pædagogiske diskurs.

2. Og dog er de religiøse henvisninger til hjemlighed stadig at finde i det socialpædagogiske område, som fx i foreningen Kristelig Forening for Børn og Unge (KFBU), som forvalter flere døgninstitutioner, opholdssteder og uddannelsessteder i Danmark. I denne organisation er Ludvig Beck og hans hjembygningsarbejde stadig et forbillede for de kristne værdier, som angives at være grundlæggende for KFBU's arbejde med udsatte børn og unge (KFBU).

Nøgleord: Hjem, hjemlighed, pædagogik, døgninstitutioner.

Litteratur

- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann
1992 Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling. Viborg: Lindhardt og Ringhof.
- Bowlby, John
1953 Børn uden hjem. Et samfundsproblem. København: Ejnar Munksgaard.
- Cohen, Anthony P.
1985 The Symbolic Construction of Community. Key Ideas Series, reprint 2003. London: Routledge.
- Edgar, Ian R. & Andrew Russell (eds.)
1998 The Anthropology of Welfare. London & New York: Routledge.
- Enoksen, Ivan
2005 Pædagogfaget bliver voksent. Børn og Unge 33(5).
- Ferrara, Alessandro
2002 Reflective Authenticity. Rethinking the Project of Modernity. London: Routledge.
- Gullestad, Marianne
1989 Kultur og hverdagsliv. Oslo: Universitetsforlaget A/S.
- Handler, Richard
1986 Authenticity. Anthropology Today 2(1):2-4.
- Jenks, Chris
1996 Childhood. London: Routledge.
- Järvinen, Margaretha & Nanna Mik-Meyer (red.)
2008 At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde. København: Hans Reitzels Forlag
- KFBU
n.d. Mennesket er unikt. Menneskesynet og historien bag Kristelig Forening til Bistand for Børn og Unge.
- Kristensen, Ole Steen
2006 Mellem omsorg og metode. Viborg: Forlaget PUC.
- Lindholm, Charles
2008 Culture and Authenticity. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lützen, Karin
1998 Byen tæmmes: kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København. Viborg: København: Hans Reitzels Forlag.

- Løkke, Anne
1990 Vildfarende børn: om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920. Holte: Narayana Press.
- Pedersen, Susanne Højlund
1996 Forestillinger om børn. En kritisk analyse af pædiatrisk sygeplejers diskurs. Århus: Århus Sygeplejerskehøjskole/Aarhus Universitet.
- Rasmussen, K.A. Bøje
1970 Bogen om Ludvig Beck. København: Børnesagens Fællesråd.
- Schmidt, Lars-Henrik
2004 Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel. København: Akademisk Forlag.
- Seamon, David
1979 A Geography of the Lifeworld. London: Croom Helm.
- Siegumfeldt, Britta
1992 Renhed og rammer: lægers og arkitekters arbejde med ny folkeskoler i København 1880-1900. København: Institut for Pædagogik, Københavns Universitet.
- Stein, Harald
1882 Hvad vil den indre Mission? Otte Foredrag om Tro, virksom i Kjærlighed. København: Indre Missions Boghandel.
- Taylor, Charles
1991 The Ethics of Authenticity. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thuen, Harald
2001 I foreldrenes sted. Barneredningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900. Eksempelet Toftes Gave. Oslo: Oslo Universitet.

www.medienwerkstatt.de

www.rauheshaus.de

Ydelsesbeskrivelse
2004 Miniinstitutionerne i Århus.